

Nagy Zita

Hangok határtól a határtalanig

Gondolatok Göncz László Kálvária¹ és Határ-szél² című kötetéről

„Nem értem én ezt a mai világot! A rádió mond valamit, a televízióban mást látunk. Az igazság pedig az, hogy mindenki hazudik”³ – fakad ki Göncz László monodrámájának Erzsije a lendvai vasútállomáson. Korunk képtelenségeiben, amelyekben a világ foszlányaira van szerteszt–fecsege, a lényeges mondanivaló fulladozva tátog. A korban, amelyben a könyvesboltok toplistaszegmenseit olyan szerzők uralják, akiknek szögegyenesen más az eredeti foglalkozásuk és főként képességük, mint az alkotólét, és már attól írók, mert csupáncsak nem analfabéták, a korban, melyben a mennyiség láttatja magát minőségnek. A kornak ebben a valódi ismeret – valószínűleg célzatosan létrehozott – kongó homoksvatagában, a szűrős porszemcsék retinát homályosító forgatagában, szellemi oázisként hat a hamisítatlan, steril érték.

Ilyen tudatfrissítők közé tartozik Göncz László két legifjabb kötete – a *Kálvária* és a *Határ-szél* – is. Az előbbi regényként, az utóbbi műfaji sokszínűséggel, novellákat, elbeszéléseket, naplófoszlányt, sőt monodrámát és kisregényt egyaránt őrző szelencéként igazolja az időtlen József Attila-i igényt, miszerint „az igazat mondd, ne csak a valódit”⁴. Mindkét könyv – természetesen az írói szabad és kreatív képzelettel kooperálva – igazi, átélt történeteket regél, kézen fogva a kendőzetlen és a kimondani muszáj igazság elidegeníthetetlen jogával. Teszi mindezt magas művészi színvonalon, tartalom- és kifejezőgazdagon, prózáiban líraszerűen felütött lanthullámokkal, megszerkesztettségében olvasmányos formatánccal, de mindenhol szignifikáns üzenettel. Egyedi szerzői hangja a szilárd szaktudású történész objektív, széles hatókörű analitikus ismeretének és ugyanakkor a személyes érintettség, az író közvetlen és szubjektív megnyilatkozásának remek, egymást támogató ötvözete.

A világban témát találni az íráshoz könnyű. Lényeges, sarkalatos ütemű témát lelteni, amelynek megírása szükségszerű olyannyira legalább, mint minden élő dolog lélegzetvétele, már bonyolultabb. Azaz sok mindent meg lehet írni, de jóval kevesebb, amit meg is kell írni.

A magyar psziché lassan száz éve nyitott dosszióját, Trianon megkérdőjelezhető kontúrjait muszáj megírni. Ezt a nemzeti öntudatra mért örök fantomfájdalmat nél-

¹ Göncz László: *Kálvária*, Pro Pannonia, Pécs, 2014

² Göncz László: *Határ-szél*, Pro Pannonia, Pécs

³ Göncz László: *Határ-szél*, Pro Pannonia, Pécs (76. old.)

⁴ József Attila: *Thomas Mann üdvözlése*

külözhetetlen a nézőpontok többféleségéből, az oldalak más-más perspektívájából, sűrűn és őszintén, jó szívvel és józan ésszel, kritikus, de toleráns szólamokkal egyaránt közölni. Ennek méltán hiteles tolmácsolója Göncz László, aki muraszombati születésénél fogva, nemcsak hogy első kézből érintette a történeteket, de a szlovéniai magyarság elismert kutatója, és 2008 óta ennek a közösségnek a parlamenti képviselője is. Figyelme és a fent említett két kötetének történetei is a térség magyar nemzetisége köré fonódnak megértő szeretettel.

Amikor a lengyel író, Mrozek ekképp nyilatkozik száműzetésének utolsó állomásáról, Mexikóból végre hazaérkezve: „Nem könnyű repatriánsnak lenni; aki hazatért, hintában leng a lelke.”⁵ Akkor annak lelke, aki alól szülőföldjét egy rántással kapták ki és helyezték idegen ölek önkényeibe, egy perpetuum mobile körhintára kényszerült. A szokott mindennapi életegyensúlyt fenntartani ebben a rendellenes, mégis reguláktól nyomorított helyzetben embert próbáló feladat, márpedig a mindennapok egyáltalán nem törődnek a szabálytalanságokkal, apatikusan telnek tovább egyetértésünkkel vagy anélkül. Ennélfogva ismeretlenül is respektus illeti mindazokat, akik a merőben megkarcsúsított belterületen kívül talpra álltak, szívóssággal vértelve, emberileg győztesen. A mostoha szituációban is megőrzött humánummal élés apró, személyes mozaiktörténeteinek tónusaiból áll össze a *Határ-szél* fújta nagyszabású freskója.

Korszakában mintegy a '70-es évektől egészen napjainkig kalandoz, míg a Kálvária a második világháború ádáz időszakára kalauzol vissza, és a történelem kollektív voltát egy szerelmi történettel hozza közelebb, az eltérő vallású fiatalok alakjában inkább hasonlóságukat, mintsem különbözőségüket hangsúlyozva. Mindkét kötetben a kiábrándító kegyetlenségek közt, az igazságtalan hányattatásokban is az egyenes derékkel óvott emberségre, a mindenkori jó szándékra, észszerűsége, szépségre és szeretetre hívja fel a figyelmet, azokra a maguktól értetődő értékekre, amelyek mégis számtalan szenvedtek csorbát a történelem során, és még ki tudja, hányszor fognak a jövőben. Azonban mindig őszinte hitelét helyezi a pozitív irányvonallú változásba, mindig az acélos akaratú túlélésre ösztönöz; a Kálvária párhuzamosan – váltakozva a fiatal férfi és női főszereplő szemszögéből – felépített soraiban is a kitartás nemessége vázolódik, miszerint „akkor kell a legerősebbnek lenni, amikor az embert a legnagyobb megpróbáltatások érik.”⁶ „Aztán majd ez is elmúlik egyszer, és bizonyára egy idő után javulni fog a helyzet. Egyetlen rémuralom, [...] sem tarthat örökké.”⁷

Trianon vaskos karját az idő, még jobban az aktuális hatalom különbözőképpen lengeti, más volt létrejötték és más a jelenben, mint ahogy nem ekvivalens erőkkal éri el az embereket, annál inkább indokolt tényeit és egyéni átéléseit feltárni, a Göncz

⁵ Slawomir Mrozek: *Hazatérésem naplója*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2004

⁶ Göncz László: *Kálvária*, Pro Pannonia, Pécs, 2014 (30. old.)

⁷ Göncz László: *Kálvária*, Pro Pannonia, Pécs, 2014 (131. old.)

László-kötetek ezért is javasoltan „kötelezőek” lehetnének. A ma divatja szerint, amikor a kontinens képét a mindenfelé összemosott határok, gazdasági okokból, kalandvágyból, unalomból vagy irányított politikai megfontolásokból történő, jegyezetlen kaotikus ki-bevándorlások tarkítják, talán nehezebb felfogni annak súlyosságát. Aki már festett valaha, az tudja, a színek esztelen összekeverése csak egy sötét, formátlan katyvaszt ad ki, ma mégis, amikor a legkülönbélebb nemzetek, vallások, kultúrák és nyelvek színezetének összevegyítése van egyre terebélyesedő folyamatban, talán érthetetlen, hogy van, akinek a saját anyanyelvéért, a saját kultúrájáért küzdeni kell, még hozzá a saját földjén. „Egyre nagyobb sebeket okozunk a térség társadalmának testén, amiért bizonyára majd óriási árat kell fizetni”⁸ – jövendőli a Kálvária második világfelfordulás múlt ideje és bizonyítja a későbbi tapasztalat, ugyanígy a legtöbb kor firmamentumára kondenz-betűkkel vonszolhatná azt az emberi szeszély. „A temetők városának is nevezhető Szarajevó”⁹, ahol a fejfák függőleges sokasága máig szomorúan szabdalja a látóhatárt, állandó mementójaként a bármikor impériumot nyerhető abszurdumnak, árnyékukban hűsöl az európai viszonylagos béke, amely, nem kellene felejtetni, hogy törékeny, de főként még fiatal, ezért hagyni azt ingerelni kockázatos és nem volna szabad.

De milyen az egyén sorsa, amikor nem önszántából megy, milyen, amikor nem menekül, csupán a tőle távol álló hatalmi játékok hetyke verdiktje következtében végleg kifordítják az identitását, átrendezik egész addigi életét, a környezetét, az utcák és települések új névtáblákkal keresztveződnek? Milyen, amikor a közösség, amelynek tagja, kisebbségbe kerül, kirekesztetté és lenézetté lesz, a nyelv, amelyen először szólalt meg, tabuvá és nemhivatalossá válik? Milyen mértékben maradhat egy állam és egy nép önmagával azonos, ha nemzetiségét tekintve körben önmagával határos? Igaz lehet-e a klisé, miszerint intenzívebb fényel ragyog a hiány, mint a birtoklás, erősebben érezzük-e azt, amit elvesztettünk, mint ami még miénk? A fájdalom nagyobb művészetet teremt-e, mint az öröm? Mindezek közeli impressziójáról rebeg a *Határ-szél*, megidézve a délvidék névtelen, hétköznapi hőseit, mint délceg felülemelkedőket, a megváltoztatott helyzethez erkölcsösen viszonyulókat, az emlékezve továbblépni attitűd, a mezsgye melletti komisz lét át- és túlélő reprezentálóit. „Visszaút nincs a múltba, meg kell békülni a jelennel!”¹⁰ És „a szép emlékek idősebb fejjel is erőt adhatnak, csak nem szabad engedni, hogy összemosódjon az emlékezés a jelen dolgaival”¹¹ – zengik sorai. Ezek mellett az emlékezés szelíd arca, a hovatarozásban való megingathatatlan, masszív evidencia, a határvonal adott helyzetétől szuverén, érinthetetlen és makulát-

⁸ Göncz László: *Kálvária*, Pro Pannonia, Pécs, 2014 (50. old.)

⁹ Göncz László: *Határ-szél*, Pro Pannonia, Pécs (102. old.)

¹⁰ Göncz László: *Határ-szél*, Pro Pannonia, Pécs (31. old.)

¹¹ Göncz László: *Határ-szél*, Pro Pannonia, Pécs (229. old.)

lan magyarságtudat kiválón és megindítóan tűnik fel a *Nagyanyám kokárdája*¹² című elbeszélésében.

Az individuuum mindennapi léte leplezetlen és közvetlen modorban bontakozik ki *A csoda*¹³ című monodrámá egyszerű kecsességében, a keserőségeket lágy humorral, anekdotákkal, a kor zenei slágereinek közbejátszásával oldva. Felépítésében, jellegzetes hangnemében rokon Szerbhorváth György a *De ki viszi haza a biciklit?* című monodrámájával, amely 2014-ben Egerben is látható volt az Újvidéki Színház emlékezetes előadásában.

Göncz László remekművei elemi komponensei annak a magyar hangjegyű, vaskos és virtuóz partitúrának, amely elhalkulás nélkül vezényli az ötágú síp unikális orgánumát. Amely erőteljes hangzat a trianoni döntés nélkül más lenne, hogy talán a művészetben visszaadja azt, amit területben elvett.

A *Határ-szél*, amellet, hogy a délvidéki térség specifikus zsánerképeit vetíti elének, azokban visszavillannak kortárs, mindenütt jelen lévő szociális árnyozzatok is. Az állandó ingerültség, ahogy mint Lewis Carroll híres piros szemű fehér nyula, nyargalunk nyugtalankodva és kapkodva, nagyhatalmú fikciónktól, az időtől hajtva. „Az ember már pirkadatkor arra ijed álmából, hogy elkésett. [...] Rohanunk fontos és kevésbé lényeges célok után, lábunkat törjük, idegrendszerünket roncsoljuk.”¹⁴ Az effektív lényegi dolgok, a segítőkészség, az odafordulás kárára követve vakon az ócska, talmi értékek, a látszatok médiamáztól ragadós furulyaszavát, mint társadalmunk modern hamelni patkányfogóját, amely kicsal minket a realitásból, ki lelkünkéből és tudatosságunkból. „Csak az jelent valamit, csak az válik divattá, amit a haszonlesők az éterbe kürtölnek. A boldogság jelképévé nem a szeretet, hanem a földkörüli utazás, a karcsúsító kellékek és a kedvező bankkölcsön reklámja, a bevásárlóközpontok fénye és az árukedvezmények váltak.”¹⁵ Mégis a kiábrándultság kopárságának, ha jól kémeleljük, horizontján megmutatkozik a kivétel és a remény ritka, nobilis optikája. Akár olyan formát öltve, mint az Emese novella¹⁶ egyik főhőse, aki a jelenkor tipikus szülőtte, türelmetlen és sietős elfoglaltságában hirtelen intuícióval mégis megáll egy pillanatra, majd tovább, egészen a felismeréséig annak, hogy „[...] mennyire penge-élen táncol ez a mai társadalom”¹⁷, és igyekszik segítő kezet nyújtani egy tőle nehezebb sorsúnak. Vagy akár az a néhány éve indult, létező weboldal¹⁸, ahol két fiatal a budapesti hajléktalanok és egészében véve a peremvidékre sodródott emberek észrevéte-

¹² Göncz László: *Határ-szél*, Pro Pannonia, Pécs (52–58. old.)

¹³ Göncz László: *Határ-szél*, Pro Pannonia, Pécs (75–93. old.)

¹⁴ Göncz László: *Határ-szél*, Pro Pannonia, Pécs (119. old.)

¹⁵ Göncz László: *Határ-szél*, Pro Pannonia, Pécs (94. old.)

¹⁶ Göncz László: *Határ-szél*, Pro Pannonia, Pécs (119–133. old.)

¹⁷ Göncz László: *Határ-szél*, Pro Pannonia, Pécs (129. old.)

¹⁸ www.homelessofbudapest.hu

lére, empátikus feléjük fordulásra ösztönöz. Mindezt művészi módon, sallangmentes, letisztult, jóval a látszat mögött pásztázó, egyszerűségükben katartikus egyéni történetek és zseniális portréfotók közzétételének segítségével.

A mindennapokban állandóan jelen lévő releváns impulzus, a nyelvhasználat súlyponti és megkerülhetetlen kérdésköre az elcsatolt területeknek. Anyanyelvünk olyan önkéntelen, spontán egységreszünk, amelyet többnyire gondolkodás nélkül, azonnal, ébren- és álomlét küszöbén is megértünk, míg az idegen nyelvet inkább elsajátítjuk és kölcsönvesszük. Olyannyira komplex dolog ez, hogy az amerikai óslakos indiánok egyenesen úgy tartották, aki a vernakuláris nyelvén kívül más nyelven is meg tud szólni, az biológiai értelemben is több nyelvet mint érzékszervet rejt az ajkai mögött. A duális nyelvhasználat sokrétű külső-belső dilemmája lappang a *Határ-szél* napló-fosztlányának vallomásságában is: „Ma már folyékonyan beszélem a szlovént. [...] Mégis ott motoszkál a fejemben, hogy soha nem fogom azt tökéletesen elsajátítani. És arra is sokszor gondolok, hogy az anyanyelvem rovására küzdök annak birtoklásáért. Annak mégis örülni kell, hogy egy másik nemzet kultúráját és szokásait százszorta jobban megismerhetem, mintha azzal turistaként találkoznék. Az ilyen lehetőségnek azonban ára volt. De ha már így van, valamennyire meg kell vele barátkozni: ellenkező esetben világgá kell menni...”¹⁹

Papírokra bízni az ihlető igazságban meglelt esszenciális üzenetet, a szertelen szavak olyan mód megkomponálása, hogy maszktalan jelentésükben, szintiszta hangoltsággal szóljanak, és súlyos terheik alatt el nem mosódva, de vésett élénkséggel józanítsanak, már kivételes írókezű tehetséget, emberi jellemet kíván. Míg az alkotó technikában segíthetnek elvéve eltanult, megszokott fortélyok, a valódi jellem fortélymentes és tanulhatatlan. Sokkal többről szól ez, mint egyszerűen a tudás, a jó vagy a rossz különbségének felismerése, olyan belső mélységből jövő bázistermészettel kell rendelkezni hozzá, amely a külső történések által kikezdehetetlen. Csak csodálni lehet Göncz László habitusát, amely óhatatlan megmutatkozik könyveinek karaktereiben vagy vissza-visszatér a személyes, egyéni élmények elbeszélőjében. Opusai olyan alkotó profilját sziluetteznek, aki elszántan tekint a katlan legaljára akár, mégse zuhan bele, kémeleli ugyan a sötétséget, de nem válik vele eggyé, az irdatlannal teázik, de nem kortyol félre, habár hallja kormos károgását a varjaknak is, azonban csak a rigók fütytyére fókuszál, és szellemében az zenél tovább. „A művészet azért van, hogy ne pusztuljunk bele az igazságba” – summázza karakánul Nietzsche. És Göncz Lászlónak megadatott, hogy a világot a felszíne alatt, a látens tartalommagjáig egészen, minden rútságával, ugyanakkor félénk, ritka bájaival együtt is szemlélni képes. A tapasztalt embertelenségbe sem roppan bele, a művészete a tisztánlátástól nem válik rezignálttá, közönyössé, spleenszerűen borússá, hanem szüntelen ki-kiderül egy titkos meg-

¹⁹ Göncz László: *Határ-szél*, Pro Pannonia, Pécs (13. old.)

győződéstől, egy apró, makacs érzésbizonyosságtól, amely végérvényesen lecövekel a jószág és a szeretet mellé, és secundumnyi kételyt sem tűr ezek konstans jelenlétét illetően. Még ha rejtőzködve haladnak is, még ha kevesebb is van belőlük, a remény úzte Magellánként itt-ott rájuk lel, és azokat sorainak ekhója olvasói felé sodorja; „... még mindig hiszem, hogy a világon a legtöbb ember jószándékú.”²⁰; „a Földön a legszörnyűbb időkben, az agressziót végrehajtók között is vannak jó emberek.”²¹

Történetei bár semmiképp sem vidámak, ettől sokkal kardinálisabb frekvencián lüktetnek; igazak és felemelőek. Megmutatja, a romokon fakasztott művészet nemcsak tüskés bozótként, hanem előkelő, hófehér nyírfaként is magasodhat azok fölé. Még ha alkalomadtán úgy érezhetjük, legszerencsésebbek talán a világ „abszurd bájú”²², közönyös Meursault-jai, tudniillik „Amennyiben az ember közömbös mindenhez, sokkal könnyebben boldogul az életben, mert akkor önmagával nem kell megküzdenie”²³ – vetődik fel jól megfigyelt tapasztalatként a Kálvária elmélkedő szavai között is. Különösen nehéz érzékeny és kifinomult pallérozottságú igazságérzettel élni. Mégis tudnunk kell, hogy másképp nem érdemes.

Márai mindig filozofikus szférákban suhanó gondolataival egyetértve: „az emberek nem ok nélkül ragaszkodnak a középszerűhöz, a zavaroshoz és a vajákoshoz, az illúziókhöz és a szobatiszta félismeretekhez, tehát a műveletlenséghez. Mert a műveltség annyi, mint igazságnak – minden dolog igaz ismeretének – feltárása és elviselése. S az igazat elviselni mindig nagyon nehéz. A műveltséghez, tehát a valóság és igazság megismeréséhez, rendkívüli bátorság kell.”²⁴

Ugyanebből a meg nem alkuvó művelt merészségből, merész műveltségből, a fátyol nélküli tekintet tisztánlátó szenvedélyéből törnek elő a *Kálvária* és *Határ-szél* hiteles hangjai, hogy a határtól határtalanig és azon túl meneteljenek.

²⁰ Göncz László: *Kálvária*, Pro Pannonia, Pécs, 2014 (76. old.)

²¹ Göncz László: *Kálvária*, Pro Pannonia, Pécs, 2014 (139. old.)

²² Jean-Paul Sartre jellemezte így Albert Camus *A közöny* című művének főhősét, Meursault-t

²³ Göncz László: *Kálvária*, Pro Pannonia, Pécs, 2014 (82. old.)

²⁴ Márai Sándor: *Füves könyv*, Helikon, Budapest, 2012